

В статье рассматриваются камерно-инструментальные произведения Ольги Криволап 1970–80-х годов в аспекте эволюции стиля (Фортепианное трио – 1976, Струнный квартет – 1984, Квартет для флейты, альты, арфы и фортепиано – 1986, Триптих памяти Учителя для флейты, альты, арфы и клавесина – 1987).

Ключевые слова: камерно-инструментальный ансамбль, трио, квартет, стиль О.Криволап.

The exploration deals with chamber-instrumental works of Olga Kryvolap from 1970 till 80's in terms of the evolution of style (Piano Trio – 1976, String Quartet – 1984, Quartet for flute, viola, harp and piano – 1986, Teacher's Memory Triptych for flute, viola, harp and harpsichord – 1987).

Key words: chamber-instrumental ensemble, trio, quartet, the style of O. Kryvolap.

УДК 908

ББК 85.313 (4 Укр)

Олеся Черкашина

ФЕНОМЕН МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВІННИЦІ В ПЕРІОД НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ (початок ХХ ст.)

У статті здійснено огляд музичної культури Вінниці періоду національного відродження – одного з найважливіших етапів у розвитку національної культури.

Ключові слова: феномен музичної культури, музична освіта, культурне будівництво, державність, Народна консерваторія, обласна філармонія.

Початок і перші десятиліття минулого століття в історії України були складними й суперечливими. Територія країни була постійною ареною жорстоких воєнних протистоянь. Револуційні події 1905 року, іноземна інтервенція Першої світової та громадянської воєн, калейдоскопічна зміна влади – усе це дезорганізувало її економічне життя і, здавалося, аж ніяк не сприяло розвитку культури. І все ж саме в гранично складних історичних умовах процеси, пов'язані з відродженням української мови, освіти, мистецтва й інших форм національної культури, активізуються і стають визначальними.

Феномен музичної культури охоплює не лише форми та явища музичної творчості – етнічно традиційної, культової, розважально-побутової й композиторської, але значно ширше коло проблем, причетних до найрізноманітніших сфер буття людської спільноти, що, урешті, уможливує умови реалізації цих форм і явищ та розкриття їхньої специфіки. Серед чинників музичної культури вирізняємо соціокультурні процеси, пов'язані з таким важливим об'єднуючим фактором суспільства, як націєтворення, коли всі складові культури, література, театральне та музичне мистецтво, і не лише столиць і великих адміністративних центрів країни, але й регіональних, провінційних міст, стимулювали процеси, пов'язані з усвідомленням можливості здобуття державності та національної незалежності.

З проголошенням Української Народної Республіки суверенною державою (січень, 1918) відбувається інтенсивний розвиток культурного будівництва та відродження духовності українського народу. Активізація культурних процесів в Україні сприяла відновленню діяльності різних організацій та об'єднань, де гуртувалася краща радянська інтелігенція, запроваджується українська мова в державних установах, ліквідуються обмеження для українського друку тощо. Хоча насадження польської мови, культури тощо протягом майже п'яти століть суттєво загальмувало розвиток української культури й освіти, утім, був і певний позитивний вплив: поява у Вінниці ще в ХІХ ст. великої кількості приватних гімназій, жіночих і чоловічих загальноосвітніх пансіонів з викладанням предмета музики, музичних шкіл, так званих музичних пансіонів та ін., у яких здебільшого вчителі були польського походження, що сприяло активному розвитку музичної освіти та культури Вінниці від початку ХХ ст. Створюється велика кількість аматорських і професійних театральних гуртків, хорових та інструментальних колективів, оркестрів, відкривається музичне училище А.Гуммеля (існувало, ймовірно, від 1918 до 1923 рр. (точна дата невідома)) [12, арк. 16–18 зв.], що стали передумовою виникнення і функціонування у Вінниці важливих музичних інституцій – Народної (Державної) консерваторії й Театру опери та балету (Державної української правобережної опери).

Саме в цей період українська освіта й культура отримали шанс на відродження. Міське самоврядування чимало уваги приділяло проблемам культурно-освітнього розвитку населення. 14 вересня 1918 року Вінницькою міською думою було ухвалено рішення про створення шкільних рад, функції яких зводилися до розробки різних проектів з народної освіти, загального контролю над підвідомчими міському самоуправлінню навчальними закладами, затвердження програм і т. ін. [7, с.135]. Спільними зусиллями уряду й філій “Просвіти” відкривалися нижчі та вищі початкові школи, середні навчальні заклади, де здебільшого викладання велося українською мовою. Подільською, зокрема Вінницькою, “Просвітою”, а також іншими місцевими видавництвами, що існували при шкільному відділі Подільського губернського земства, при відділі Народної освіти Подільської губернської народної управи та ін. друкувалася література наукового, технічного та художнього змісту, а саме: підручник Кравца “Основи хімії”, “Український буквар Ярцика” (А.Воронець), “Методика української мови” (ч. 1 Є.В.Троцюка), “Історія українського письменства” С.Русової, “Історія української мови” (І.Огієнко) і т. д. [6, с.373], у тому числі було видано збірки українських пісень для народних шкіл композитора К.Стеценка тощо.

Внутрішньополітична ситуація, що загострилася на початку листопада 1918 року, прискорила падіння гетьманського уряду. У Києві, на таємному зібранні УНС, було створено Директорію, що очолила повстання проти гетьмана, розпочате 15 листопада того ж року. На деякий час (40 днів – лютий–березень 1919 р.) провінційна Вінниця стає столицею національної української держави. Цього ж року, перебуваючи у Вінниці, а пізніше в Кам’янці-Подільському, Директорія приймає ряд постанов, а також законів щодо Міністерства освіти про: заснування в усіх вищих школах УНР лектури української мови; управління освітою в УНР; обов’язкове безкоштовне навчання всіх дітей шкільного віку громадян України; зміну та доповнення законів від 5 грудня 1917 р. і 9 січня 1919 р. про Українську Державну Академію Мистецтва; заснування в Києві Державного симфонічного оркестру ім. М.В.Лисенка, про український текст титрів фільмів та ін. [10, арк. 23–24]. Вийшло також ряд документів, що стосувалися музичної освіти, а саме – про необхідність навчання музиці всіх бажаючих.

Музично-освітніми справами та культурно-мистецькими питаннями відав Музичний відділ при Генеральному Секретаріаті Освіти УНР, з яким була пов’язана діяльність К.Стеценка, одного з найбільш авторитетних і послідовних поборників національної ідеї в культурі. К.Стеценко вбачав передумови національного життя насамперед у розвитку освітянської мережі. Особливо це мало стосуватися віддалених від центру регіонів. За його ідеєю, (у документах за 1920 р., де він уточнив свої позиції щодо реорганізації системи музичної освіти) інфраструктура музичної освіти мала поділитися на музично-технічні (музичні школи) та музично-академічні (консерваторії і музичні факультети при університетах) заклади. Було визнано доцільним утворити три ланки музичної освіти: профшкола, технікум й інститут, що мали відповідати програмам початкового, середнього та вищого закладів. К.Стеценко також обстоював засади удержавлення музичних шкіл і консерваторій, надання музичній освіті не лише масовості й доступності, але й належного професійного рівня. Ця ідея знайшла втілення з перших років відновлення української державності, коли було націоналізовано й удержавлено консерваторії, концертні організації, бібліотеки, фабрики музичних інструментів тощо. На жаль, надалі далеко не всі задуми композитора вдалося втілити в життя, та все ж перші кроки в цьому напрямі були зроблені [14, с.485–486].

Розгляд української культури у світлі відродження нації не обмежується періодом 20-х років, оскільки висока хвиля всезагального суспільного піднесення, попри рішучу зміну політичних орієнтирів у наступних роках, продовжувала жити інтерес до всіх проявів національної ідеї.

20–30-ті роки ХХ ст. були досить складними й суперечливими, і в той самий час найкращим періодом для піднесення і розквіту української культури. Незважаючи на складний перебіг політичного й соціально-економічного життя, було закладено підвалини для створення принципово нової моделі системи освіти, у тому числі музичної, театральної справи й загалом національної культури. Джерелами фінансування культури були центральний державний і місцевий бюджети, спеціальні кошти, культфонди, кошти від промисловості тощо. Для підтримки освіти та культури Раднарком УРСР у 1921 році прийняв декрети про натуральне самообкла-

дання в селах і про одноразовий збір у містах “для потреб Трудової школи”, профшкіл для підлітків і бібліотек [7, с.172].

Від 1921 року навчальні заклади були перетворені на радянські трудові школи. Серед установ професійної мистецької освіти у Вінниці діяли також спеціалізовані технікуми, профшколи, музична та художня школи й інші освітні заклади.

Центром музичної освіти у Вінниці певний час була Народна консерваторія ім. Х.Г.Раковського, відкриття якої відбулося 4 липня 1920 року [11, арк. 30]. Цей навчальний заклад, який очолив Д.Є.Френкін (від 1924 р. – С.Ю.Папа-Афанасопуло), на той час був єдиний вищий навчальний музичний заклад на Поділлі [9, арк. 64]. У 1921 р. консерваторію було реорганізовано в державну, а від березня 1922 р. – у музичний технікум ім. Х.Г.Раковського. Серед викладацького складу консерваторії в 1921 р. була відома вже на той час оперна співачка М.І.Литвиненко-Вольгемут.

При консерваторії від 1920 року існувала музична профспілкова школа (керівництво очолив М.Орлов), до програми якої входили предмети, що відповідали програмі музичного училища: обов'язкове фортепіано, музична грамота, елементарна теорія, сольфеджіо, гармонія, енциклопедія (аналіз форм), інструментовка, історія музики, хоровий клас, теорія композиції, оркестровий клас, а також суспільствознавство, українознавство, військова справа та ін. [13, арк. 2 зв.; арк. 4].

У 1928 р. у зв'язку з реорганізацією системи музичної освіти, згідно з постановою Наркомосу від 12 червня 1928 р., рішенням ліквідаційної комісії Вінницького музтехнікуму заклад було реорганізовано й переведено до Одеського музично-драматичного інституту. Однак, прагнучи відновити діяльність, зазнавши значних метаморфоз, Вінницький музичний технікум, перетворюючись на освітянсько-виховний, оголосив набір на новий навчальний 1932–33 рік на відділи комосвіти та соцвиху [1]. У той самий час відкривалися і два нових відділи – театральний і виконавський, навчання на яких було розпочато 1 жовтня 1932 р. [2]. Отже, певний час музичний технікум, дещо переформатований на радянське виховання і декларуючий засади комуністичного виховання, практично продовжив своє існування.

На початку 30-х років стрімкого розвитку набуває самодіяльне мистецтво. Організацією концертно-театрального життя Подільського регіону, зокрема Вінниці, протягом 1922–1928 рр. займалося Вінницьке (Подільське) товариство ім. М.Леонтовича, що було реформоване у Всеукраїнське товариство революційних музикантів (ВУТОРМ). У 30-х роках виходить ряд постанов щодо створення єдиної концертної організації – державної естради, покликаної, як зазначає музикознавець Н.Кушка, “будувати свої концерти за принципом різнобарвності і змістовності програм та їх виховного значення для слухачів”, місцем діяльності якої мали стати філармонії [15].

Філармонічні товариства в Україні виникли в умовах поетапної ліквідації наслідків процесу українізації й удержавлення всіх форм культурно-мистецького життя. Ідеологічно важко керовані громадсько-культурні організації, що мали вирішальне значення в становленні найрізноманітніших форм розвитку музичної культури в часи українізації (товариство “Просвіта”, Товариство ім. Леонтовича з його численними обласними та районними філіями тощо) примусово реорганізовувалися, поступалися місцем регламентованим державним більшовицьким апаратам, новій організаційній структурі. Насамперед, урахувавши смаки нової публіки, уряд видає постанову про створення всеукраїнської організації “Державна естрада”, що мала вести концертно-просвітницьку діяльність і популяризувати “ідеологічно правильну” творчість. Організація Держестради була на початках справою підпорядкованих державному апаратові об'єднань, що називалися філармоніями. Першою з таких організацій в Україні стала Харківська філармонія (товариство Укрфіл). Невдовзі філармонії відкриваються не лише в значних культурних центрах (у Харкові, пізніше в Києві (1934)), але й у невеликих містах.

У 1936 році була проведена реорганізація органів керування мистецтвом. При облвиконкомі утворено обласне управління, яке координувало його різноманітні жанри. Головними напрямками роботи Управління мистецтв були розвиток самодіяльної творчості, сприяння розвитку музичної культури, покращення театрального обслуговування районів тощо. Утім, унаслідок відсутності фінансування філармонічної діяльності й обмеженості роботи, Вінницьке обласне управління у справах мистецтв вирішило реорганізувати Держестраду та створити обласну філармонію.

У Вінниці філармонічне товариство виникає в травні 1937 р. на базі чинних до цього часу Держестради та найбільших на Поділлі колективів – театральних, хорових, оркестрових (хорова капела ім. М.Леонтовича, симфонічний оркестр при Радіокомітеті, мюзик-хол, театральні й церковні трупи та ін.). Оскільки Оперний театр залишився самостійною і самореалізуючою одиницею, важливе місце в діяльності філармонії посідають хорові колективи, вокальні й інструментальні ансамблі, різні форми оркестрів – народних й академічних, солісти тощо. У центрі уваги цієї організації була концертна діяльність, що мала поширювати культуру в маси.

Для покращення концертної діяльності в новому сезоні 1937 р. було ухвалено провести капітальну реконструкцію сценічних майданчиків у Вінниці й області, реорганізувати капелу ім. Леонтовича в обласну (відповідно до ухвали ЦК КП(б)У РНК УРСР) і надати постійне приміщення, протягом зимового сезону (у дні відпочинку опери) проводити симфонічні концерти за участю відомих диригентів й окремих солістів. На 1937 рік було заплановано проведення конкурсів фольклорного співу, музики й танцю, а також художнього читання [8, арк. 1–17]. Діяльність Вінницької філармонії широко висвітлювалася на шпальтах газети “Більшовицька правда”. Колективи філармонії активно виступали не лише в районах Вінницької області, але й Західної України, а також Росії (улітку 1941 р. діяльність філармонії була перервана війною).

У 1937 році дирекція Обласної філармонії та Держестради розпочала посилену роботу з організації у Вінниці Університету музичної культури, що мав 500 слухачів з планом на 17 лекцій-концертів. До викладацького складу були запрошені кращі музично-вокальні сили вінницької опери, викладачі місцевої музичної школи, Києва, Харкова й Одеси [4].

Вінницькою обласною філармонією запрошувалися на гастролі відомі інструментальні колективи й солісти-виконавці: державний симфонічний оркестр та ансамбль народних інструментів СРСР, лауреат Всесоюзного конкурсу скрипалів М.Гольфштейн, піаністка Іда Гольдфарб, скрипалі Д.Ойстрах, М.Фіхтенгольц та ін. Серед танцювальних і хорових колективів до Вінниці на гастролі приїжджали: ансамбль польської народної пісні і танцю зі складом хору та балету [16], Північно-Осетинський ансамбль пісні і танцю, етнографічний хор Західної Грузії під керівництвом К.Н.Пачкорія [5], східний етнографічний художній ансамбль під керівництвом Ашота Рустамова (ансамбль складається із старовинних східних інструментів – тари, яка нагадує сучасну гітару, кеманча – скрипку, канона – ліру) [3], державна єврейська заслужена капела УРСР “Євоканс”, у виконанні якої звучали пісні єврейською, російською, українською, азербайджанською, грузинською та іншими мовами (керівник капели – Є.П.Шейкін) [17] та ін.

Отже, незважаючи на труднощі, перші роки відбудови української національної державності стали новим етапом у розвитку освіти та культури Поділля. У 20-х роках створюються всі умови для розвитку національної музичної культури. Організація великої кількості аматорських і професійних хорових, інструментальних та інших колективів, а також стрімкий розвиток системи радянської української музичної освіти в перші десятиліття ХХ ст. активізували появу у Вінниці мережі музичних освітніх закладів, що було викликано потребою у висококваліфікованих кадрах, зокрема організації консерваторії, а в 30-х роках – організації Обласної філармонії, діяльність якої сприяла активному поширенню культури серед широких мас і популяризації класичної музики та сучасних вітчизняних композиторів. Утім невід’ємною складовою діяльності Обласної філармонії був контроль над усім мистецьким життям, що мало наслідувати настанови сталінської тоталітарної ідеології і формувати нову радянську культуру. Діяльність Вінницької філармонії була припинена під час окупації німецькими військами.

1. Більшовицька правда. – 1932. – 21 берез.
2. Там само. – 1932. – 9 лип.
3. Там само. – 1933. – 12 листоп.
4. Там само. – 1937. – 22 верес.
5. Там само. – 1938. – 22 лип.
6. Верменич Я. В. До історії становлення українознавства на Поділлі (1905–1925 рр.) / Я. В. Верменич // Духовні витoki Поділля: творці історії краю. – Хмельницький, 1994. – С. 372–375.
7. Вінниця : історичний нарис / [голов. ред. А. М. Подолинний]. – Вінниця, 2007. – 280 с.
8. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО). – Ф.П. – 136, оп. 6, спр. 833.
9. ДАВО. – Ф.П. – 525, оп. 1, спр. 40.
10. ДАВО. – Ф.П. – 1196, оп. 1, спр. 29.

11. ДАВО. – Ф.Р. – 254, оп. 1, спр. 209.
12. ДАВО. – Ф.Р. – 254, оп. 1, спр. 1203.
13. ДАВО. – Ф.Р. – 256, оп. 4, спр. 4; ДАВО. – Ф.Р. – 256, оп. 1, спр. 1135.
14. Історія української музики : у 6 т. / [редкол.: Л. О. Пархоменко, О. У. Литвинова, Б. Фільц]. – К., 1992. – Т. 4. – 596 с.
15. Кушка Н. Увертюра / Н. Кушка // Вінниччина. – 1997. – 24 квіт.
16. Молодий більшовик. – 1936–1937.
17. Там само. – 1938. – 22 груд.

В статье сделан обзор музыкальной культуры Винницы периода национального возрождения – одного из самых важных этапов в развитии национальной культуры.

Ключевые слова: феномен музыкальной культуры, музыкальное образование, культурное строительство, государственность, Народная консерватория, областная филармония.

The review of Vinnytsya musical culture of period of national revival is carried out in the article, one of the major stages in development of national culture.

Key words: a phenomenon of musical culture, music education, cultural building, statehood, National conservatory, a regional philharmonic society.

УДК 398.1-054

ББК 82.3 (4 Укр)

Ольга Фабрика-Процька

ЗБЕРЕЖЕННЯ ТРАДИЦІЙ РУСИНІВ-УКРАЇНЦІВ СХІДНОЇ СЛОВАЧЧИНИ В СУЧАСНИЙ ПЕРІОД: ПРОБЛЕМИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА АСИМІЛЯЦІЇ

У статті висвітлено етапи історії збирання фольклору русинів Східної Словаччини та внесок у неї окремих дослідників. Розглянуто мистецьку діяльність русинів-українців щодо збереження національних традицій, окреслено проблеми трансформації фольклору, ідентифікації та асиміляції (словакізації) етнографічної гілки українського народу в сучасний період на території Східної Словаччини.

Ключові слова: русини-українці, фольклор, історія, мистецтво, етнос, фестиваль, асиміляція.

“Співанка є кроніков і історієв Русинів. Ціла музично-фолклорна комунікація є спосіб як обогатити естетичне чуття молодой генерацьє о велике множество зажытків, скусеностей і познания, а то через народну співанку, народну музику, танець і народны приповідкы. Хто не проникне до ей глубины, тот ся недознає нич о передошлїм жывоті своїх предків...” [3, с.42].

Комплексні дослідження фольклорних надбань українського народу в усьому розмаїтті набувають нині першочергової ваги з огляду на потребу осмислення цілості та єдності національної культури. Музична народна творчість і фольклор стають предметом дедалі більшого вивчення.

Аналіз процесів становлення й розвитку традиційної культури етнографічних груп України та русинів-українців Східної Словаччини як невід’ємної частини загальнонаціональних музичних культур, їх асиміляційні та трансформаційні процеси – актуальне завдання сучасного етномузикознавства й культурології.

Нація (від лат. – народ плем’я) – стійка історична спільність людей, що визначається соціальними зв’язками певної формації і характеризується певними етнічними рисами, зумовленими особливостями економічного й культурного розвитку, спільністю території, мови, побуту, звичаїв і традицій, а також відображенням у свідомості й суспільній психології.

Поняття *асиміляції* (від лат. – уподібнення) – розчинення меншої етнічної одиниці в переважаючому етнічному середовищі, внаслідок чого перша зазнає етнотрансформаційних, а друга – етневолюційних змін [4, с.124] Асиміляція відбувається двома головними шляхами: мирним (добровільним) або насильницьким (примусовим). У першому випадку важливу роль відіграє зміна мови, спілкування та змішані шлюби, а в другому – державна політика, спрямо-